

TUDÓS ÉS NEVEZETES MATEMATIKATANÁROK DEBRECENBEN ÉS MEGYÉNKBEN

(1850—1948)

Kántor Sándorné

Napjaink egyik megoldásra váró problémája iskolarendszerünk megújulása. Az iskolának és vele együtt a pedagógusoknak alkotóvá, öntfejlesztővé kell válnia, megnövelve az adaptáció és a szakmai önállóság szerepét. Nyilvánvaló, hogy az oktatás korszerűsítésének legfontosabb tényezője maga a pedagógus. Ahhoz, hogy az új nemzedéket jól neveljük, egyre több kiváló tanárra volna szükség. Kiváló tanárok, akiknek nevét és munkásságát tanítványaikon kívül szaktudományi, szakmódszertani, vagy pedagógiai irodalom, a közélet, a hagyomány is őrzi, régebben is voltak. Életük, munkásságuk, tanítási módszereik olyan értékeket rejtenek, amelyek feltárása, megismerése a ma és a jövő század tanárai számára is hasznosak lehetnek.

Ebben a tanulmányban Hajdú-Bihar megye középiskoláinak (gimnázium, reáliskola, reálgimnázium, leánygimnázium) matematika—fizika és matematika—ábrázoló geometria szakos tanárai közül mutatom be a tudós és nevezetes tanárokat a szaktárgyi oktatás megkezdésétől az iskoláknak a felszabadulás utáni államosításáig terjedő korszakban.

A bemutatásra kerülő matematikatanárok mindegyike a pedagógustevékenységet jellemző fő területek — a tudományos, az oktató-nevelő, a szervező funkció — legalább egyikén igen magas színvonalú munkát végzett. A tudós tanárok elsősorban a tudományos munka területén értek el eredményeket, a nevezetes tanárok munkássága inkább a tanítványaik által elért sikerekben, ill. kiemelkedő iskolaigazgatói, társadalmi és közéleti tevékenységben tükröződik.

A megye területén az általam vizsgált korszakban 9 középiskola működött és kb. 200 tanár tanított matematikát. Tudományos és alkotó tevékenységükre vonatkozó összesítést az 1. táblázat tartalmazza.

Megállapítható, a *matematikatanároknak majdnem az egynegyede publikált*. A cikkek egy része tudományos, másik része pedig az iskolai tevékenységhez kapcsolódott. Az iskola céljait szolgáló tudományos és ismeretterjesztő jellegű munkák tudományos, módszertani, ifjúsági szakfolyóiratokban, ill. az iskolai értesítőkből jelentek meg. Az iskolai értesítők az ország minden középiskolájába elkerültek és így ezzel széles fórumot teremtettek a publikáló tanárok számára.

Tankönyvet a következő tanárok írtak:

Békési Gyula, Zalányi János, Mester István, Magyar Kálmán, Rapcsák András, Erdősi József a Ref. Koll. Gimnáziumából, Koós Gábor, Kürschák József, Grünwald Miksa, Gyarmathi László a Fazekas Reáliskolából, ill. Gimnáziumból, Lóky Béla, Nagy József a Kegyesrendi Gimnáziumból, Dóczi Gedeon, Batta István a Ref. Dóczi Leánynevelő Intézet Leánygimnáziumából és Mirkó János a Hajdúnánási Ref. Gimnáziumból.

Barra György a Tanárképző Intézet Gyak. Gimnáziumának tanáraként írta meg az első matematika szakmódszertani könyvet.¹

Az egyetemi doktorátust a vizsgált tanárok közül lényegében mindenki középiskolai tanárként szerezte meg.

Egyetemi doktorátussal rendelkeztek a következő tanárok:

Vekérdi Béla, Mester István, Faragó Tibor, Rapcsák András, Erdősi József a Ref. Koll. Gimn.-ből, Koós Gábor, Kürschák József, Tóth Lajos, Gyarmathi László, Barna Béla, Kassai Ernő a Fazekasból, Vajnóczky István, Lóky Béla, Bohárcsik Pál, Pintér Mihály, Gyires Béla a Kegyesrendi Gimnáziumból, Borbély András a Tanárképző Int. Gyak. Gimnáziumából, Batta István, Tóth Lajosné Keresztessy Mária a Dóczi Leánygimnáziumból, Biatsy József és Mirkó János a Hajdúnánási Ref. Gimnáziumból.

Mindnyájan új tudományos eredményt értek el. Disszertációjukat többen könyv formájában is megjelentették. Az egyetemi doktorátust a matematikán kívül fizikából, filozófiából, lélektanból vagy pedagógiából tették le a tanárok.

A tudományos fokozat fogalmába belevettem a felszabadulás előtti időszakból az egyetemi magántanári képesítés megszerzését (Vekérdi Béla, Batta István, Tóth Lajos) és a felszabadulás utáni fokozatokat (kandidátus, tudományok doktora). Míg az előbbit mindhárman középiskolai tanárként szereztek meg, az utóbbit már mindenki egyetemi oktatóként érte el. (Rapcsák András, Gyires Béla, Barna Béla, Gyarmathi László, Tóth Lajos, Borbély András).

A debreceni középiskolai matematikatanárok közül kimagasló tudományos munkájukért később az *MTA tagjává választotta Kürschák József és Rapcsák András egyetemi tanárokat. Állami Díjban részesült kiemelkedő tudományos munkájáért Gyires Béla egyetemi tanár.*

A tanári tevékenység egyik összetevője a kiváló diákok érdeklődésének a felkelése és eredményes munkája, ezért kerestem meg az országos tanulmányi versenyeken és a Középiskolai Matematikai Lapok feladatmegoldó versenyén országosan is jól szereplő Hajdú-Bihar megyei diákok tanárait.

A díjnyertes debreceni tanulók és tanáraik a következők voltak:

Sebők Emánuel tanár (Zsidó Gimnázium) tanítványainak eredményei:²

Szolovics Dezső, 1929. Eötvös-verseny 1. díj,

Sámuel (Puskás) Jenő, 1930. OKTV, matematika 3. díj,

Czinczenheim József, 1937. OKTV, matematika 2. díj,

Klein József, 1939. OKTV, matematika dicséret,

Faragó Kálmán, 1941. OKTV, matematika dicséret.

Telkes Sándor tanár (Fazekas Gimnázium) tanítványainak eredményei:³

Török Tibor, OKTV, fizika 2. díj, 1932,

Gál Imre, OKTV, matematika 1. díj, 1932,

Ignácz Pál, OKTV, fizika 1. díj, 1929.

Mester István tanár (Ref. Gimn.) tanítványainak eredményei:⁴

Szele Tibor, 1936. OKTV, matematika 1. helyezett,

Szele Tibor, 1936. Eötvös-verseny 1. helyezett,

Zöld Gábor, 1936. OKTV, fizika 1. helyezett.

Vekérdi Béla tanár (Ref. Gimn.) tanítványának eredménye:⁵

1 Barra György: A mennyiségtan tanítása Debreceni Könyvek 2. Db., 1943.

2 KöMal 1929—1939. Debreceni Zsidó Gimnázium Értesítői 1929—1939.

3 HBmL VIII. 51/a, 6—14, KÖMAL 1929—1932.

4 TREL B 7/a, Debreceni Ref. Koll. Gimn. Ért. 1936—37.

5 TREL B 7/a, Debreceni Ref. Koll. Gimn. Ért. 1926—27.

Szabó Zoltán, 1926. OKTV, matematika 1. helyezett.

Jakucs István tanár (Ref. Gimn.) tanítványának eredménye:⁶

Cseresznyés Zoltán, OKTV, fizika dicséret, 1939.

Pogány János tanár (Kegyesrendi Gimnázium) tanítványának eredménye:⁷

Németh József, 1940. OKTV, matematika dicséret.

1. táblázat

Az iskola neve	Publikált	Tankönyvet frt	Doktorált	Tudományos fokozatot szerzett	Diákja versenyt nyert
	százalék				
Db.-i Ref. Koll. Gimn.	65	25	20	10	15
Db.-i Fazekas Gimn.	18,2	11,4	15,9	6,8	4,5
Db.-i Kegyesr. Gimn.	14	2,3	14	2,3	14
Db.-i Zsidó Gimn.	—	—	—	—	25
Db.-i Tanárképző Int. Gimn.	100	40	80	60	—
Db.-i Ref. Dóczi Leánygimn.	36,8	5,3	10,5	5,3	—
Db.-i Svetits Leánygimn.	10	—	—	—	—
H.nánási Ref. Gimn.	14,8	—	11,1	—	—
H.böszörményi Ref. Gimn.	—	—	—	—	—
Összesen:	21,9	7	12,9	5	6

Megjegyzem, hogy ugyanezen tanárok tanítványai a Középiszkolai Matematikai Lapok versenyén is jól szerepeltek.⁸ Rajtuk kívül kiemelkedő teljesítményt nyújtottak még Lakner József, Tóth Lajos és Barra György (Fazekas Gimnázium, ill. reáliskola) tanítványai matematikából, fizikából, ill. ábrázoló geometriából.⁹

Érdeemes elemezni az egyes iskolák közti különbséget is. Az általunk vizsgált korszakban a gimnáziumi oktatás elsősorban humán jellegű volt. A reáltárgyak a reáliskolákban voltak hangsúlyosabbak. A leghíresebb és legjobb iskolák magasra állították a mércét mind a humán, mind a reál tárgyak tekintetében. Tanáraikat is ezen az alapon választották meg. Rangot és biztos állást jelentett bekerülni pl. az ősi Református Kollégium Gimnáziumába tanárnak. A kiemelkedő eredményeket mutató Tanárképző Intézeti Gyakorló Gimnáziumba való pályázat feltétele volt a publikációs tevékenység, ezért tanárait más iskolák, elsősorban a Fazekas Gimnázium, kiváló és tudományos munkásságot felmutató tanárai közül válogatta össze. (Barra György, Gyarmathy László, Tóth Lajos és Borbély András).¹⁰

6 TREL B 7/a, Debreceni Ref. Koll. Gimn. Ért. 1939—40.

7 HBmL VIII. 53/a, Budapesti Piarista Könyvtár kéziratos anyaga.

8 KÖMal 1925—1939.

9 HBmL VIII. 51/a, 3—10.

10 HBmL VIII. 52/a, 1—6.

11 Debreceni Reáliskola, ill. Fazekas Gimnázium Ért. 1873—1974.

A Fazekas Reáliskolára, majd a gimnáziumra is jellemző volt a nagyfokú tanerővándorlás,¹¹ szemben a Ref. Gimnázium állandó tantestületével.¹² Így a tanárok létszámának százalékában kifejezett mutatók nem mutatják eléggé azt, hogy ez az iskola matematikából, fizikából és ábrázoló geometriából országosan is kiváló volt több évtizeden keresztül.

A Zsidó Gimnázium rövid életű iskola volt. Sebők tanár úr diákjai a legnehezebb időkben, a numerus clausus idején, megállták a helyüket mind a magyar, mind a külföldi egyetemeken (Bécs, Párizs).¹³

A Kegyesrendi Gimnáziumban is változó volt a tantestület, mert a pap-tanárokat 2—3 évenként hivatalból más-más iskolába helyezték át. Ez az iskola erősen humán beállítottságú volt.¹⁴

Nagy eltérést mutat a megye két kisvárosi gimnáziuma. Bár mindkét iskolát nagyon sújtotta a 19. századi németesítési törekvés, az iskolák fenntartásához szükséges anyagi javak hiánya, a nagyfokú tanerővándorlás, mégis másképpen alakult a matematika és fizika szakos tanárok helyzete és publikációs tevékenysége. Ennek elsődleges oka az, hogy a tanárok szemléletét és tevékenységét erősen befolyásolta a kis városokban kialakult társadalmi helyzet és a kulturális viszonyok.¹⁵

A kutató munka során mindig az eredeti forrásmunkákra támaszkodtam. Felhasználtam az iskolai évkönyveket, értesítőket, az iskolák levéltári anyagát, tantestületi jegyzőkönyveket, a tankerületi főigazgató látogatások jegyzőkönyveit, a korabeli sajtó anyagát, a különböző tudományos szak- és pedagógiai folyóiratokban megkerestem a tanárok publikációit. Ezeket a forrásokat kiegészítettem a volt tanártársak és a híressé vált volt tanítványok személyes közléseivel (Bay Zoltán fizikus, Törő Imre akadémikus, Máday Gábor antropológia professzor, Ladányi Józsa orvosprofesszor Kardos László író, Török Tibor Kossuth-díjas egyetemi tanár, Ignácz Pál Kossuth-díjas elektromérnök, Gonda László történész).

A következőkben az iskolánként legkiemelkedőbb tudós és nevezetes tanárok jellemzésével fogunk foglalkozni.

Az *ősi debreceni Kollégium Gimnáziumának* tanárai közül Tóth Józsefet, Karai Sándort, Jakucs Istvánt, Vekérdi Bélát, Mester Istvánt és Rapcsák Andrást mutatom be.

Tóth József (1823—1908)

Tóth József — nagy idők nagy tanúja — a debreceni főiskola legendás hírvéleményes professzora volt 1852-től 1900-ig. 1846-tól tanított magyart, németet és matematikát, de legjobban a matematikát szerette és így ebből szerzett 1852-ben szakképesítést a budapesti egyetemen, ahol Petzval Ottó volt a tanára.

Nagy tudás, éles látás, önálló felfogás, világos magyarázat, zamatos magyar beszéd és a szaktárgyáért való lelkesedés jellemezte. Szigorú tanár volt, nem szerette a hanyag diákokat. Szellemes, csípős megjegyzéseivel találóan korholta őket. Ezekből a mondásaiból keletkeztek a róla szóló anekdoták is.

Sajátos egyénisége, magyaros öltözete, németellenessége sok diákot megragadott, sokan tekintették példaképüknek. Kardos Albertnek is kedvenc tanára volt. Szerinte:

12 Debreceni Ref. Koll. Gimn. Ért. 1853—1947.

13 Debreceni Zsidó Gimn. Ért. 1925—1943, Gonda Moshe Élijáhu: A debreceni zsidók száz éve. Tel Aviv, 1970.

14 Debreceni Kegyesrendi Gimn. Ért. 1900—1943.

15 HBmL VIII. 61/a, VIII. 54/a.

„Tóth József a maga szakában a mathesis területén szinte egyedül állott. Nem hiába mondtuk mi, diákok, hogy Tóth Józsefnek a kisebbik fejében, koponyájának egy dió nagyságú dudorjában több ész van, mint a legjobb tanulónak az egész fejében.”¹⁶

Tóth József keze alól kerültek ki az első érettségiző diákok Debrecenben. Érettségi feladatait a Középiskolai Matematikai Lapok minden évben leközölte.¹⁷ Hasonlóan érdekesek voltak az iskolában kitűzött feladatai és pályatételei is, melyek szövegezése mutatja, hogy hogyan magyarította a matematikai nyelvet, pl. a pozitív, ill. negatív szavak helyett a célirányos, ill. célellenes műszavakat használta.¹⁸ Előadásait szerette volna „Debreceni Matematika” címen kiadni, de ez a terve nem valósult meg.

Mindig sok munkát vállalt. Volt a Kollégium számvevője, tanított a kereskedelmi iskolában, részt vett a debreceni Reáliskola megszervezésében és megalakulása után ő lett az első igazgatója. Tóth József szakmai jellegű publikációi a diákok számára kitűzött feladatokat és azok megoldásait tartalmazták.

Később Szállási Fülöp álnéven közölte a Debreceni Kalendáriumban ifjúkori visszaemlékezéseit.¹⁹ Halálakor a korabeli sajtó méltatta érdemeit, festmény is készült róla.²⁰

Karai Sándor (1859—1936)

Karai Sándorra nevének említésekor elsősorban mint iskolaigazgatóra gondolunk.

„Karai Sándor kitűnő matematika—fizika szakos tanár volt, de igazán nagy igazgatóként lett ez a kiváló szervező és kivételes teherbírási pedagógus. Talpig ember is volt, szigorú és egyben jószívű, ki nem állhatta a szenteskedőket és a politikai szélkakasokat, emellett híres volt a szellemes humoráról.” (Béber László)²¹ Az ő igazgatóságának idejéhez kapcsolódik a Református Főgimnázium európai viszonylatban is az egyik legkorszerűbb iskola épületének felépítése és belső berendezése.

Másik nagy érdeme, hogy felkarolta a nőnevelés ügyét, a főgimnáziumban tanulhattak az egyetemre készülő leányok, pl. Ladányi Józsa, és ajánló levelének sok hasznát vehették későbbi tanulmányaik során.²²

A város kulturális életében is irányító szerepe volt. Összehozta — felekezettől függetlenül — a város tanárait (Debreceni Tanári Kör, Kollégiumi felolvasó esték). Legjobb barátja Kardos Albert volt.

Karai Sándor alakját, értékelését megtalálhatjuk a Debrecennel kapcsolatos írásokban is, pl. Kardos László kiemeli, hogy „Karait nagyon is tiszta fejű és jó szellemű embernek tudtam. Hiszen például egész legenda kerekedett politikai bátorsága körül: a húszas évek elején egymaga kiparancsolta az „ébredő” egyetemi hallgatók fenyegető táborát a kollégium udvaráról.”²³

16 Kardos Albert: Az én Kollégiumi tanáraink Db., 1941.

17 KÖMAL 1893—1900. Debreceni Ref. Koll. Gimn. Ért. 1857—1900.

18 Matematikai feladatok Debreceni Ref. Koll. Gimn. Ért. 1857/58, 1—5. matematikai pályatétel 1866/67 tanév Debreceni Ref. Koll. Gimn. Ért. 1866/67.

19 Ifjúkori emlékek Debrecenből. DKK 1904. 70—79. old. (Szállási Fülöp álnév alatt).

20 Debreceni Újság 1909. okt. 11, DKK 1909, Nagy Sándor: Jó öreg Kollégium Hajdúhadház 1932, Jakucs István: A debreceni Kollégium birtokában levő képek jegyzéke 1936. Db.

21 Béber László: Debreceni érdekességek. Db., 1977.

22 Ladányi Józsa személyes közlése, ill. tulajdonában levő levél.

23 Kardos László: Karai Sándor, az ortodox mészárosok és az Ady Társaság. Hármaskönyv Bp., 1978, Béber László: A megfagyzott püspök és a kilóra mért szubrett. H-BN. 1970. aug. 23.

20 évig volt tanár, 17 évig igazgató, 13 évig kollégiumi igazgató, 50 évig munkálkodott a református tanügy előbbre vitelén a diákok és a tanárok érdekében.

Publikációs tevékenysége is inkább ehhez a témához fűződött. Szakmai jellegű cikkében a valószínűségszámítással foglalkozott. 1896-tól 1902-ig ő vezette a Protestáns Lap tanügyi rovatát. Arcképét többen is megfestették (pl. Dienes János, Félegyházi László, Farkas György, Takách Béla).²⁴

Jakucs István (1882—1964)

Jakucs István a „nagy osztály” matematika és fizika tanára volt. Bay Zoltán, Békés István, Béber László, Csanak Béla, Gulyás Pál, Szabó Lőrinc, Törő Imre jártak ebbe az osztályba.

Kiváló tanár volt, aki a maga csendes egyéniségével sok diákkal kedveltette meg a matematikát és a fizikát. Nyugdíjas éveit hasznos gyűjtő-kutató munkával töltötte el. Számba vette a Kollégium régi fizikai eszközeit, Kovács Margit tanárnővel együtt katalogizálták őket, majd egy részüket a Kollégium múzeumában helyezték el.²⁵

Tudását rendkívüli módon át tudta adni a diákoknak. Az óra elején mindig patogó kérdésekkel kérte számon az anyag lényegét az egész osztálytól. Az új anyag ismertetésénél is együtt gondolkozott tanítványaival. Elve az volt, hogy a tanár ne összefüggően magyarázzon, mint az egyetemen, hanem vonja be az összes tanulót az új anyag feldolgozásába. A matematikai levezetésekben, a példák megoldásánál kereste és kerestette az egyéni elgondolásokat és azokat nagyra értékelte. Az általa teremtetett légkörben nem volt félelmetes tárgy a matematika, sőt még a határozottan humán érdeklődésű osztályok tanulói is versengve oldották meg a szünidőben a matematikai feladatokat. Az 1900-as évek elején az országban az elsők közt tanított differenciál- és integrálszámítást.²⁶

Nagyon jó érzékkel választotta ki a tehetséges diákokat és különféle önálló feladatokkal bízta meg őket. Ezt emelte ki Bay Zoltán is. „Jakucs semmivel sem szerethetett volna nekem nagyobb örömet, mint azzal, hogy kiválasztott asszisztensének. Mikor 1918-ban harmadszorra kellett a nyolcadikos fizikát megismételnie, Jakucs ideadta nekem az intézet kulcsát és azt mondta, az ő idejéből már nem futja, készítem elő a bemutatandó kísérleteket. Én ezt nagy örömmel vállaltam. Ebből a cselekedetéből azt is kiéreztem, hogy ő engem önállóságra akar nevelni, mintegy előresejtve, hogy valaha az effajta önállóságra nekem is szükségem lesz a pályámon.

Nagyon lelkiismeretes tanár volt, aki a diákokban kifejlesztette az ambíciót és a tanári könyvtárat is a rendelkezésükre bocsátotta”.²⁷

Olyan tanár volt, aki a tananyagot érdekessé tudta tenni és könnyűvé, olyan ember, aki a tanár és a diák, a tanár és a szülő közti válaszfalakat nem ismerte. Minden egyes diákkal személyes kapcsolatot tudott kiépíteni és következképpen minden diák igyekezett a lehető legjobb eredményt felmutatni. Ebben a személyes kapcsolat kialakításában sok esetben szerepe volt a zenének is.²⁸

Jakucs István évtizedekig hegedült a MÁV Filharmonikusok Zenekarában, és tagja volt a debreceni kvartettnek. Igen jó barátságban volt Kodály Zoltánnal, barátságuk még az Eötvös Kollégiumban kezdődött.

24 *Jakucs István*: A debreceni Kollégium birtokában levő képek jegyzéke 1936.

25 Debreceni Ref. Kollégium Könyvtára R 1110.

26 Törő Imrénék a szerzőhöz írt levele.

27 Bay Zoltánnak a szerzőhöz írt levele.

28 Máday Gábornak a szerzőhöz írt levele.

Szeretett utazni, túrázni, kedvelte a művészeteket. Sokat foglalkozott meteorológiai megfigyelésekkel is.²⁹ Nagyon érdekelték a szociális kérdések.

17 cikke jelent meg. Cikkeiben foglalkozott a matematika, fizika, és ének tanításának problémáival. Majd a fizika történetére és oktatásának a történetére vonatkozó kutatásokkal az MTA megbízásából, eredményeit Zemplén Jolán A magyarországi fizika története c. munkájában felhasználta.

Vekerdí Béla (1882—1970)

Széles látókörrel rendelkező, kiválóan képzett, nagy műveltségű igazi pedagógus volt, akire tanítványai mindig felnéztek. Diákjai nagyon szerették és hálásan ragaszkodtak hozzá. Tanári tevékenysége, tudományos munkája eredményes volt. Diákjai jól szerepeltek a tanulmányi versenyeken, a Középkiskolai Matematikai Lapokban. (Szabó Zoltán, Kardos György)

Tanítási óráin a tanulók önálló munkáját és logikus gondolkodásra való nevelését tartotta elsődlegesnek. Így írt a tanítási módszerekről: „Buzgó matematikusokkal gyakran megesik, hogy teljesen elvesztik a kapcsolatot a diáklélekkel, nem tudnak jól beleilleszkedni a gyermeki és ifjú lélek gondolatvilágába.

A helyesen alkalmazott munkáltatói tanításnál ez a veszedelem el van hártva teljesen, mert az egyéneknek figyelemmel kísérhető munkáiból mint összetevőkből rakódik össze az eredmény. Így alakul ki bennük igazán a féligazságokat nem tűrő, a helyes értelmi kapcsolatokat mindenkor megkereső és megtaláló, a gyakorlati élet számára is értéket jelentő igazi matematikai karakterű gondolkodás.”³⁰

Széles körű tudományos tevékenységet fejtett ki a matematika és a fizika szakmódszertana, a filozófia és a lélektan területén. Egyetemi doktori disszertációjában az induktív kutatási módszerek fejlődésének a történetével foglalkozott. Egyetemi magántanári képesítését filozófiából szerezte a debreceni Tudományegyetemen. A hagyományos természetfilozófiai iskolának volt a képviselője.

Tagja volt a debreceni Reformtársaságnak (Juhász Nagy Sándor, Kardos Pál). Gazdag könyvtárában az irodalmi és filozófiai könyvek mellett megvolt a Szabó Ervin-féle kiadásban „Marx és Engels művei” is.

Publikációinak egy része könyv formájában is megjelent. Vekerdí Béla írt tankönyvet: A matematikai földrajz elemeit.

Mester István (1907—1984)

Igen jó képességekkel rendelkező ember volt. Egyetemi hallgató korában díjtalan gyakornokként dolgozott Debrecenben a Fizikai Intézetben Wodetzky József mellett. 1931-ben szerezte meg tanári diplomáját és ugyanebben az évben doktorált fizikából. 1934-ben elfogadta a biztos tanári állást a Református Gimnáziumban.

Egyéniség volt és nagy tudású. Tanítványai szerették, évközben szigorú volt, év végén lojális. Elsősorban a jóknak magyarázott, igen lelkesen és sok energiával. Tanítványai országosan is kiemelkedő eredményeket mutattak fel. (Szele Tibor, Zöld Gábor.)³¹

29 Debreceni Ref. Kollégium Könyvtára R 1110.

30 *Vekerdí Béla*: Megjegyzések a középkiskolai mennyiségtanítás didaktikájához és methodikájához. Protestáns Tanügyi Szemle, 1936, 241—251. old.

31 TREL B 7/a, 7/e.

Tanítási elvei: osztályfoglalkoztatás, gondolkodtatás, a tehetségekkel való külön törődés, a szaktárgyak megszerettetése, a tudásvágy felkeltése, a tudomány szerepére való nevelés.

A felszabadulás előtt mindkét szaktárgyát — a matematikát is és a fizikát is tanította. Foglalkozott gyorsírással is. Négyjegyű függvénytáblázatot készített, melyet a református iskolákban használtak.

1952-től a Fazekas Gimnáziumban vezetőtanár, majd matematika szakfelügyelő. Tanított a Pedagógiai Főiskolán, a KLTE-n.

Publikációs tevékenysége elsősorban módszertani jellegű, cikkeket írt, ill. A matematikatanítás módszertanának néhány kérdése c. könyv társszerzője.

Munkásságának elismeréseképpen 1963-ban az Oktatásügy Kiváló Dolgozója kitüntetést kapta, 1965-ben Beke-díjban részesült.

Rapcsák András (1914—)

Rapcsák András akadémikus egyetemi tanár tanári pályafutását középiskolában kezdte. Ennek a középiskolai gyakorlatnak a pozitív hatása érezhető egyetemi oktató-nevelő és szervező munkájában. Közvetlen kapcsolatot, őszinte emberséges légkört tud teremteni a hallgatósággal és munkatársaival. Órái magas színvonalúak, színesek, érdekesek és szemléletesek. A legelvontabb problémákat is képes a legjobban érthető, legközvetlenebb formában előadni. Ma is érdeklődik a középiskolai oktatás problémái iránt, figyelemmel kíséri az ott folyó munkát, az új tanterveket, tankönyveket.

Tudományos munkásságát a differenciálgeometria területén fejté ki, a pályaterek elméletében elért eredményei alapvető fontosságúak.

1942-től 1949-ig volt középiskolai és általános iskolai tanár. Ez idő alatt is végzett már tudományos munkát, ledoktorált, írt tankönyveket a technikumok számára.

„A geometria axiomatikus tárgyalása a gimnáziumban” c. cikkében azt kutatta, hogy hogyan és hol lehet axiomatikusan tárgyalni a geometria tananyagot.³²

Mint a KLTE egyetemi tanára hosszú ideig töltött be vezető tisztségeket (dékán, rektor, tanszék-, tanszék-csoportvezető). Kiemelkedő munkásságáért számos elismerésben részesült: Munka Érdemrend ezüst és arany fokozata, Szocialista Magyarországért Érdemrend.

A *Fazekas Reáliskola, ill. gimnázium* tanárai közül Kürschák Józsefet, Kronstein (Horvay) Bélát, Lakner Józsefet, Telkes Sándort, Barra Györgyöt, Tóth Lajost, Gyarmathi Lászlót és Barna Bélát mutatom be.

Kürschák József (1864—1933)

Kürschák József, a világhírű tudós, az MTA tagja, a Műegyetem legnépszerűbb tanára hat évig tanított középiskolában, ebből egy fél évet töltött 1896-ban Debrecenben. A reáliskola legnehezebb, kritikus korszakában kezdő tanárként tanított matematikát, rajzoló- és ábrázoló geometriát. Munkáját magasra értékelték: „Ő ezt a nehéz feladatot, mely hasonló körülmények között még gyakorlott tanerőnek is gondot adott volna, teljes buzgósággal igyekezett jól megoldani.”³³

³² *Rapcsák András*: A geometria axiomatikus tárgyalása a gimnáziumban. *Protestáns Tanügyi Szemle* 1943. XVII. 8. szám 181—186. old.

³³ HBmL. VIII. 51/a. 1.

Tulajdonképpen nehéz eldönteni, hogy a gondokkal küszködő, válságban levő reáliskolára milyen hatással volt a fiatal Kürschák József, vagy fordítva, milyen hatással volt rá a reáliskola. Egy viszont biztos, mégpedig az, hogy nagy tudásunk sohasem lett hűtlen a középiskolához. Részt vett a középiskolai matematika tantervek korszerűsítésében, a középiskolai matematikaversenyek rendezésében és a középiskolai tanárok és tanulók számára igen jelentős művében — a Matematikai Versenytetelekben — összegyűjtötte és ragyogó jegyzetekkel, frappáns bizonyításokkal ellátva közölte az Eötvös-tanulóversenyek feladatait. Sokszor tűzött ki feladatokat a tanárok számára a Math. Phys. Lapokban, a tanulók számára a Középiskolai Matematikai Lapokban.

Kiváló tanár és tudós volt. Tanítási elvei: keveset, de azt szabatosan. Előadásiban az alapfogalmakat, a lényegét emelte ki, a többit az irodalom forgatására bízta. Különösen kedvelte a problémák önálló vizsgálatát, tanítványait is erre serkentette.

„A tudományból magam is igazán csak azt értettem meg, amit önállóan átgondoltam, vagy egy szerény lépéssel előbbre is vittem” — vallotta magáról.³⁴

Tudományos munkásságát középiskolai tanárként kezdte meg. Első dolgozatai geometriai tárgyúak. Budapesten tanított, amikor ledoktorált, utána került be a Műegyetemre. Legjelentősebb műve a „Határértékképzés és általános testelmélet” már algebrai tárgyú.

Analízisbeli dolgozataiban differenciálegyenletekkel foglalkozott. Írt matematika-történeti munkákat is. Középiskolai tanári éve alatt 8 tudományos dolgozata jelent meg. Összességében kb. 100 dolgozatot és könyvet írt.

Kronstein (Horvay) Béla (1885—1969)

Kronstein Béla életművét elsősorban tanítványaira gyakorolt hatásával mérhetjük le. Az Eötvös-verseny 1903. évi nyertese kiváló matematikai és pedagógiai képességekkel rendelkezett. Olyan ember volt, aki mind a debreceni, mind a budapesti diákjaival egy életre megszerettette a matematikát, és vezető tanárként nagyszerű útravalóval látta el a tanárjelölteket. Gyarmathi László, Kárteszi Ferenc, Borbély András, Horvay Katalin és Czapáry Endre példaképüknek tekintették.

A budapesti Gyakorló Gimnázium értékelése szerint: „jellegzetes tanáregyenység, szaktudományai tanításának és nevelésének a mestere”.³⁵

A debreceni Fazekas Gimnázium így búcsúzott el tőle, amikor Budapestre távozott: „Kronstein Béla kitűnő tanár, kiváló pedagógus, kinek nyugodt és értelmes előadását valósággal lesték tanítványai.”³⁶

Miben állt Kronstein Béla óráinak varázsa?

„Matematikaóráit élveztem. Még az ún. feladatmegoldó órákon is közös, tanári irányítással haladó munka folyt.” (Czapáry Endre)³⁷ „Béla bácsi hatására lettem középiskolai tanár. Gyakorló tanárjelöltként tőle tanultam, hogy a jó tanár nem közöl, hanem kérdez, de nem úgy, hogy a kérdésben a felelet, hanem úgy, hogy gondolkodásra készítet. A tanár ne a maga gondolkodásmódját erőltesse a gyerekre, hanem próbálja a gyerek eszejárását követni, és abból a jót kibontakoztatni. Ha meg tudod a diák érdeklődését ragadni, nem lesz a fegyelmeléssel gondod.” (Kárteszi Ferenc)

34 *Stachó Tibor*: Kürschák József Math. Phys. Lapok 1936. 1—13. old.

35 Bp.-i Gyak. Gimn. Ért. 1946.

36 Debreceni Fazekas Gimn. Ért. 1925/26.

37 Czapáry Endrének a szerzőhöz írt levele.

egyetemi tanár.)³⁸ „Módszeresen és igényesen tanított, még a gyengékkel is meg tudta szeretetni a matematikát, le tudta kötni a tanulók figyelmét. Rajongott a feladatokért, tanítványai a Középiskolai Matematikai Lapok eredményes feladatmegoldói közé tartoztak (Gyarmathi L.).

Kronstein Bélának két cikke jelent meg és több feladatot tűzött ki. Nevét családi okokból változtatta meg.

Gyarmathi (Lakner) József (1872—1938)

Lakner József — Ady Lajos kedvenc tanára, a Tanácsköztársaság alatti iskolaigazgató, az ábrázoló geometria tanára volt. Az ő órái voltak a legnapfényesebbek a reáliskolában, azokon nem lehetett unatkozni. Az ábrázoló geometriát annyi melegséggel beszélte be tanítványai fejébe, hogy megszerettette a síkok, pontok és az egyenesek elvont fogalmait.

Alapjában véve nagyon szigorú és precíz volt, de rendkívül érzékletesen tudta a térben megláttatni az összefüggéseket. Olyan belső térszemléletet alakított ki, amely elősegítette a mikrovilággal szembeni jó érzék és képzelőerő kialakulását tanítványai-ban. Ady Lajos minden látogatása alkalmával kiemelte, hogy a tanulók rajzai milyen szépek és nagyon színvonalas az órákon folyó munka.³⁹

Valóban Lakner tanár úr diákjai országosan is kiválóak voltak, igen eredményesen szerepeltek a Középiskolai Matematikai Lapok ábrázoló geometriai feladatmegoldói versenyén.

Allandóan figyelemmel kísérte a szakirodalmat. Legjobb diákjainak külön adott ki feladatokat. Ő maga is közölt cikkeket és feladatsorokat a Középiskolai Matematikai Lapokban.

Haladó racionális gondolkodású, igazságszerető, demokratikus felfogású tanár volt.

Mondásai, anekdotái még ma is élnek. Ezek egyike a következő:

„Tanár úr kérem, én mindent nagyon jól értek az ábrázoló geometriából, csak azt az egyet nem értem, hogy ha egy pontot ábrázolok, akkor miért rajzolok kettőt.”

Telkes (Tvergyák) Sándor (1874—1951)

Telkes Sándor két ízben volt az iskola tanára. Fiatal, kezdő tanárként itt kezdte pályáját és érett tanárként ide tért vissza. Olyan tanár volt, aki tanítványai egész életére, pályaválasztására döntő befolyást gyakorolt. Tanítványai — Beregszászon is és Debrecenben is országosan a legjobbak között voltak. Közülük ma ketten Kossuth-díjasok. Az is megtörtént, hogy abból az osztályból, amelyet elsőtől nyolcadikig tanított matematikából és fizikából két tanuló két országos díjat hozott el, az egyiket matematikából, a másikat fizikából.

Telkes Sándornak nagyon jó érzéke volt ahhoz, hogy felkeltse a tanulók érdeklődését. Fizikaóráin rendkívül érdekes kísérleteket mutatott be. Űgyesen és sokat kísérletezett, úgy, ahogy ezt tanárjától — Eötvös Lorándtól — tanulta. Előadása világos és figyelemfelkeltő volt.

Matematikaóráin a hangsúlyt az alapokra helyezte. Az elméletet, a levezetéseket

38 Kárteszi Ferencnek a szerzőhöz írt levele.

39 HBmL. VIII. 51/a, 4—8.

is kiokoskodtatta a tanulókkal, nem mondta meg előre, hanem rávezette őket. Amit mondott az kristálytisztá, világos, logikus, precíz és érthető volt. Ha jónak látta, akkor tanterven túli anyagot is tanított.

Az alsóbb osztályokban szigorúbb volt és sokat követelt. A felsőbb osztályokban inkább arra fektette a hangsúlyt, hogy tanítványai kitartóan dolgozzanak. A jobb diákokat kínálgatta a feladatokkal. Csak azt mondta, hogy van egy jó feladat, amit meg kellene nézni, ki vállalkozik rá? Olyan légkört tudott teremteni, hogy a diákok a jelenléte nélkül is dolgoztak. Úgyesen irányított és szervezett, úgy látszott, hogy minden magától megy.

Telkes Sándort érdekelték a matematikaoktatás kérdései, sokat foglalkozott még a tanulókat, ill. a tanárokat érintő közérdekű érdekvédelmi kérdésekkel, több esetben terjesztett elő javaslatokat.

Erőteljesen kifogásolta az 1930-ban bevezetett új tantervet és az új tankönyveket. „Az új tanterv szerinti könyvek egyike-másika úgy készült, hogy a régi anyagot néhány lappal előbbre nyomtatták. Nagy hiba azt hinni, hogy a tanuló elméjét alkalmazhatjuk a tantervhez, nekünk a tantervet és a tanítás módját kell alkalmaznunk a tanulók képességéhez.”⁴⁰

Telkes Sándor 8 dolgozatot publikált és többször tűzött ki feladatokat a Középiskolai Matematikai Lapokban.

Barra György (1901—1970)

Barra György az első rendszeres matematika módszertani könyv szerzője. 1932-től a Fazekas, 1937-től a Tanárképző Intézet Gyakorló Gimnáziumának volt a tanára. A felszabadulás után, Simon László államtitkárrá választásával egyidőben, a VKM III. főosztályának vezetője, miniszteri tanácsos lett. A VKM-ből való távozása után az egeri Pedagógiai Főiskolán, ill. különböző budapesti középiskolákban tanított.

Barra György széles körű műveltséggel és olvasottsággal rendelkező, nagyon intelligens tanár volt. Vonzotta az új, mindig tenni akart valamit. Debreceni éveit a munkáltató fizikatanítás kipróbálása, a tesztek bevezetése és a matematika szakmódszertan problémáinak szentelte. Megállapította, hogy „egy jól megszerkesztett teszt pontos és megbízható statisztika, amellyel a tanár a tanulócsereget, no meg önmagát is állandó ellenőrzés alatt tarthatja” (1936/37).⁴¹

„A mennyiségtan tanítása” c. könyvében kifejtett nézetek is azt tükrözik, hogy Barra György elképzelései megelőzték korát, az akkori iskolai gyakorlatot. Meglepő, hogy mennyire jól ismerte a problémamegoldó gondolkodást.

Szociális kérdések is erősen foglalkoztatták. Kereste az okokat, hogy miért értékelik alá a tanár személyét és a tanári hivatást. Megállapította, hogy az ifjú tanári nemzedék már a rajtnál nagy társadalmi és vagyoni hátránnyal indul a többi pályához képest. Barra György elképzelése volt a felszabadulás után a 7-es osztályzati rendszer bevezetése.

Könyvén kívül még 15 cikke jelent meg.

40 HBmL. VIII. 51/a, 6—7.

41 Debreceni Fazekas Gimn. Ért. 1936/37.

Tóth Lajos (1902—)

Tóth Lajos egyetemi tanár pályafutását tanárként a debreceni Fazekas Gimnáziumban kezdte, ahol kiváló oktató munkája mellett módszertani kutatásokat folytatott — Barra Györggyel együtt — mind matematikából, mind fizikából. Előtte a Fizikai Intézetben volt fizetéstelen gyakornok, ill. adjunktus. Ezalatt készítette el egyetemi doktori disszertációját és szerezte meg az egyetemi magántanári képesítést. 1935-től 1950-ig volt középiskolai tanár, utána az Orvosi Fizikai Intézet tanszékvezető egyetemi tanára, ill. igazgatója volt.

Tudományos munkássága a fizikához kapcsolódott, kb. 80 munkája jelent meg.

A Fazekas Gimnáziumban végzett munkájának eredményeképpen hirtelen megemelkedett a Középiskolai Matematikai Lapok feladatmegoldóinak a száma.⁴² Tóth Lajos is tűzött ki feladatokat mind matematikából, mind fizikából.

Gyarmathi László (1908—)

Gyarmathi László édesapját, Gyarmathi (Lakner) Józsefet, váltotta fel a katedrán és hozzá méltóan folytatta a megkezdett kiváló oktató és nevelő munkát.

Középiskolai tanárként kezdte meg tudományos munkáját és doktorált. Első cikkében a „Térszemléleti oktatás az új gimnáziumban”⁴³ aktuális tanítási problémákkal foglalkozott. Jó pedagógiai érzékét kamatoztatta a társszerzőkkel (Rapcsák A., Török S., Csánk I.) közösen írt technikumi matematika tankönyveiben.

1951-től volt egyetemi docens. Az egyetemen az ő feladata volt az ábrázoló geometria oktatásának megszervezése, tantervének a kidolgozása, jegyzetek írása.

Tudományos eredményei az ábrázoló és a projektív geometriához kapcsolódtak.

Összesen kb. 20 cikke és jegyzete jelent meg. A kandidátusi fokozatot 1960-ban szerezte meg. Kiváló oktató és nevelő munkájának elismeréseképpen megkapta a Felsőoktatás Kiváló Dolgozója kitüntetést és Beke-díjban is részesült.

Barna Béla (1909—)

A 40-es években az iskola tanára volt Barna Béla, a KLTE egyetemi tanára, a matematikai tudományok doktora. Kutatásainak témája az iteráció elmélet.

12 dolgozata jelent meg. Munkásságát a referáló folyóiratok mindig elismerőleg méltatták.

Középiskolai tanári munkáját a hivatalos szervek kiválónak minősítették. Tárgyi tudása imponálóan kiemelkedő volt, diákjai felnéztek rá és büszkék voltak arra, hogy a tanárjuk az egyetemen is tart előadásokat. Magyarázata világos és tömör volt. Színes tanáregyénisége, a tárgyai iránti szeretet felébresztése, a korszerű tanítási módszerek, a közvetlen tanár-diák viszony, ami a tanítási órán kívül is fennállt, volt sikerének a titka.

Munkájának elismeréseképpen megkapta az Oktatásügy Kiváló Dolgozója kitüntetést.

A *Kegyesrendi Gimnázium* tanárai közül röviden Lóky Béla, Vajnoczky István, Pogány János és Gyires Béla munkásságát vázolom.

⁴² KöMal 1935—1939.

⁴³ Gyarmathi László: Térszemléleti oktatás az új gimnáziumban. OKTK, 1942. 9. szám. 231—235. old.

Lóky Béla (1872—1946)

Lóky Béla mint kiforrott és befutott tanár került Debrecenbe Kolozsvárról.⁴⁴ Megvolt matematikából már a doktorátusa, megjelentek geometria tankönyvének első kiadásai. Debrecenben elsősorban mint iskolaigazgató tevékenykedett. Feladata az volt, hogy a Piarista Gimnáziumot a reáltárgyakból is fejlessze fel a Ref. Gimnázium szintjére. Így energiájának nagy részét az igazgatói teendők kötötték le, alig maradt ideje arra, hogy geometria tankönyvének második kiadását sajtó alá rendezze.⁴⁵

Nagyon szeretett feladatokat megoldani, kitűzött feladataival a Középiszkolai Matematikai Lapokban is többször találkoztunk. Négyjegyű logaritmustáblázatát több mint 40 évig használták a középiszkolákban.

Vajnóczky István (1882—1931)

„Olyan tudással rendelkezett, amellyel elismerést szerzett az iskolán kívül álló szigorúan értelmezett szakkörök előtt, de tudását tanítványaival meleg kedéllyel, egyéni didaktikummal tudta közvetíteni” — így jellemezte az iskolája.⁴⁶ Kitűnően képzett, nagyon jó előadókészségű tanár volt, aki tudását állandóan gyarapította. Érdekeltek a matematika és a filozófia határkérdései. E téren végzett kutató munkáját foglalta össze „A matematika Pauler Ákos rendszerében” c. doktori disszertációjában. A Tanárképző Intézetben „Az infinitézimális számítások” c. tantárgy megbízott előadója volt.

Pogány János (1907—1983)

Fiatal tanárként tanított Debrecenben. Igen élénk, aktív, jól felkészült tanár volt, aki tanítványaiból a maximumot akarta kihozni. Tanítási módszereiről a tankerületi főigazgató így nyilatkozott: „A szaktanár ügyesen irányítja a tanulók tevékenységét úgy, hogy mindent ők végeznek, amit végezniök kell és megszerzi számukra a munkásságukból előálló eredményre jutás örömét. Értékes eljárásra szoktatta a tanár a tanulókat. Az adatok megadása után a vázlatot kell maguk elé vetíteniök. Ha a tanuló hibás adatot vesz fel, elvégezteti vele a szerkesztést, hogy önmaga lássa be a lehetetlenséggel való összetalálkozáskor hol és mit hibázott, a hiba okára ismeretei alapján vezeti rá a tanulót.”⁴⁷

Pogány János szívesen foglalkozott szaktárgyainak didaktikai kérdéseivel. 12 cikke és több kitűzött feladata, ill. feladatmegoldása jelent meg. Mindig izgatta az új, a hatékonyabb módszer. Az igaz, hogy nem voltak nagy tudományos felfedezései, de tanítványai, elsősorban a felszabadulás után és Budapesten, országosan és világviznyonlatban is a legkiválóbbak közé tartoztak. Pogány Jánost nemzedékek mondhatták mesterüknek, neves matematikusok egész sora került ki keze alól. Tanárjelöltjei a nagy tudáson kívül szigorú következetességét, nagyfokú igazságérzetét, tanítványai iránt érzett szeretetét emelték ki.

3000 kötetes, 16 folyóiratot tartalmazó könyvtárát diákjai rendelkezésére bocsátotta.⁴⁸

44 Kolozsvári Kegyesrendi Gimn. Ért. 1896—1910.

45 Bp.-i Piarista Könyvtár kéziratosa anyaga.

46 Debreceni Kegyesrendi Gimn. Ért. 1931/32.

47 HBmL VIII. 53/a, 4—6.

48 Bp.-i Piarista Könyvtár kéziratosa anyaga.

1938-tól 1943-ig volt tanár a debreceni Piarista Gimnáziumban. Középiskolai tanárként doktorált, témája a korlátolt pontosságú szorzás vizsgálata volt. Az erről szóló tudományos dolgozata a Biztosítástudományi Szemlében jelent meg 1941-ben.

Gyires Béla egyetemi tanár, a tudományok doktora a valószínűségszámítás és a matematikai statisztika területén elért, nemzetközileg is kimagasló munkásságáért és annak alkalmazásáért kapta meg 1980-ban az Állami Díjat. Kb. 60 dolgozata jelent meg.

Mint tanárt az új iránti fogékonyság és lelkesedés, a korszerűségekre való törekvés jellemzi. Szerinte mindig újat és érdekeset kell nyújtani a diákok számára ahhoz, hogy felébresszük érdeklődésüket. Legfontosabb a gondolkodtatás. Meglepő, hogy a diákok több absztrakcióra is képesek, mint amennyit róluk a felnőttek feltételeznek. Viszont vigyázni kell arra, hogy egyszerre csak annyit mondjunk el, amennyit be tudnak fogadni.

A *Zsidó Gimnázium* tanárai közül Sebők Emánuel mutatjuk be.

Sebők Emánuel (1891—1944)

Sebők Emánuel kiemelkedő tanáregyéniség volt. Nagy tudása is belejátszott életének tragikus alakulásába. A Zsidó Gimnázium gettóba hurcolt tanárainak egy csoportját 1944-ben megbízták a németek azzal, hogy a magyar napi sajtó antiszemita cikkeit az SS számára lefordítsák. Perfekt német nyelvtudása miatt ő lett ennek az SS „fordító irodának” a vezetője. A legelső szállítmánnyal elhurcolták, mert az SS-tisztek füle hallatára olyan kijelentést tett, hogy „még a kutyákkal sem bántak úgy, mint ahogy ezt az SS teszi a munkaszolgálatosokkal”. Az 1944. június 26-án Auschwitz felé elindított deportáló vonatban nem bírta elviselni a reá nehezedő nyomást, és úton Bécs felé saját maga vetett véget szorongatott életének.

Tanártársa, Kardos László így jellemezte: „S milyen érdekes, lelkes, tehetséges emberek voltak a kartársaim. Akik életben maradtak, azokról nem szólok. De vajon lehet-e nem szólni Sebők tanár úrról, erről a mámoros pedagógusról, erről az iskolájába az utolsó porcikájáig beleszívódott polihisztor agglegényről, aki elsősorban matematikus volt, de akiről lassan kiderült, hogy komoly értője a zenének, ismerője az irodalomnak is.”⁴⁹

Sebők Emánuelnek is kiváló érzéke volt a tehetségek felismerésére. Tanítványai sikeresen állták meg a helyüket az országos tanulmányi versenyeken, a Középiskolai Matematikai Lapokban. Volt olyan osztálya, ahonnan minden gyakorlat megoldását beküldték a tanulók. Hatásának jellemzésére néhány számadatot közlök: 1925 és 1939 között 40 tanuló neve szerepelt a legszorgalmasabb feladatmegoldók között Debrecenből. Közülük 24-en a Zsidó, 8-an a Református, 7-en a Fazekas Gimnázium tanulói voltak, a Piarista Gimnáziumból pedig 1 tanuló volt.⁵⁰

Néhány név közülük: Szolovics Dezső, Puskás Jenő, Madár János, Lakatos (Lipschitz) Imre, Czinczenheim József, Faragó Kálmán, Deutsch Endre és István, Klein József.

Hogyan tudta ezt Sebők tanár úr elérni?

49 *Kardos László*: Emlékezés egy zsidó iskolára. Bp., Új Élet 1946. dec. 12.
50 *KöMal* 1925—1939.

A tehetségeseknek mindig adott a dolgozatban egy példát a felsőbb matematikából, ezzel hatott önéreztükre, tanítási órákon kívül is foglalkozott velük, könyveket adott a kezükbe. A műszaki pályákra készülők számára külön ábrázoló geometriai foglalkozásokat tartott. A tanítási órán differenciáltan foglalkozott a jó és a gyengébb tanulókkal. Tanítványait problémamátásra nevelte. Az iskolai pályázatokon érdemes volt elindulni, mert a nyertes számára kiosztották a legjobb matematikus címet a vele járó 10 koronás arannyal. Jellemző volt még reá az is, hogy diákjaiért mindig kiállt, ő harcolta ki Zsolt Béla újságíró cikkeinek⁵¹ a segítségével azt, hogy a tanulmányi versenyhelyezett Czinczenheim József a Sorbonne-on folytathassa tanulmányait, mert az akkori magyar törvények nem tették lehetővé, hogy felvételt nyerjen a Budapesti Tudományegyetemre.

A *Dóczi Leánygimnázium* tanárai közül Batta Istvánt, Morvay Ferencet és Tóth Lajosné Keresztessy Máriát mutatom be.

Batta István (1882—1926)

Rövid ideig tanított Debrecenben, de ezalatt új szint, új nézeteket hozott be a leánygimnázium falai közé.

A kolozsvári egyetemen végzett és nagy hatással volt rá Schneller István, a személyiségpedagógiai iskola megteremtője. Hallgatóként bekapcsolódott a tudományos kutató munkába. Az egyetem elvégzését követő évet a doktorálásra szánta rá. Diszertációját fizikából készítette.

Tanári munkásságát Békésen kezdte meg, majd 1 éves tanulmányúton volt Németországban, ahol a fizikatanítás új módszereit ismerte meg. Hazatérése után kipróbálta új és merész elképzeléseit. Debrecenben változtatott a kialakult tanítási szokásokon, pl. az algebrát és a geometriát mindig felváltva tanította. Jelentős volt tervező és szakkdidaktikai munkája is. A városban azt hirdették, hogy a debreceni lányok még belépti díj mellett is zsúfolásig ülnek az óráján.⁵²

A szegedi egyetem a „Matematika és a természettudományok általános pedagógiai alapok” c. témakörből a kollokvium és az előadás elengedése mellett nyilvánította egyetemi magántanárrá.

Schneller István iskolareform tervezetének — a 10. osztályos iskolának — ő lett a gyakorlati megvalósítója. Kb. 20 dolgozata jelent meg, de halála miatt maradtak kiadatlan munkái is.

Morvay Ferenc (1886—1980)

Érdekes és kissé ellentmondásos tanáregyéniség volt. Kolozsváron tanult. Egyetemi tanárai közül nagy hatással volt rá Fejér Lipót. Harmadéves korában Fejér Lipót Fourier sorokkal kapcsolatos tételének a 4 oldalas bizonyítását jelentősen lerövidítette és ezt a bizonyítást az „Egy megjegyzés a Fourier-sorok sorfejtéséhez” címmel a *Math. Phys. Lapok* 1902-ben leközölte.⁵³

Morvay Ferenc érdeme, hogy kézírásos könyvformájában elkészítette

51 Újság 1937. szept. 14.: Czinczenheim (Levél a kultuszminiszterhez), Magyar Hírlap 1937. szept. 15.: Nem lehet...

52 TREL B 120/d, Debreceni Dóczi Leánynevelő Int. Gimn. Ért. 1916—1917.

53 *Morvay Ferenc*: Egy megjegyzés a Fourier-sorok sorfejtéséhez. *Math. Phys. Lapok* 1902. 325—328.

Schlesinger Lajos „Differenciális Calculus” és a „Határozott integrálok és bevezetés a függvénytanba” c. matematikai, ill. Farkas Gyula elméleti fizikai előadásait hallgató korában és így ezek a munkák fentmaradtak.⁵⁴

Morvay Ferenc előbb piarista papként tanított, majd kilépése után lett a Dóczi Leánygimnázium tanára. Sok mindennel foglalkozott. Ő feszítette ki az első antennát Debrecenben a Piarista Gimnázium és a templom közé, csodálatos, mikroküvettség kísérleteivel megnyerte a leányokat, sokan választották élethivatásnak a matematika—fizika szakos tanári állást. Tanítási óráin a 30-as években diapozitíveket vetített ki. Készített mozgó filmet, kidolgozta az egyetemi hallgatók számára az „oktatástechnikai” tantervet, de sohasem javította ki rendesen a megírt iskolai dolgozatokat. Ragyogó óravázlatai ma is érdekesek, felettesei mégis igyekeztek minél hamarabb nyugdíjba küldeni (1935).⁵⁵

Morvay Ferencnek egy tudományos dolgozata jelent meg. A „Dr.” a gyémánt-diplomáján szerepelt először 1974-ben.⁵⁶

Tóth Lajosné Keresztessy Mária (1910—1981)

Keresztessy Mária volt az egyetlen tanárnő, aki matematikából egyetemi doktortust szerzett a debreceni Tudományegyetemen a felszabadulás előtt. Egyetemi tanulmányainak befejezése után díjtalan gyakornok volt a debreceni Tudományegyetem Matematikai Intézetében, ez alatt az idő alatt készítette el doktori disszertációját, amely könyv alakban is megjelent. Ez a munka matematikatörténet jellegű és első sorban a tanárok számára ajánlották elolvasásra.

„A magyar matematika műnyelv története”⁵⁷ c. disszertációban a szerző megvizsgálta a matematikai műnyelv fejlődését és megmutatta, hogyan változott egy-egy műszó neve a történelem folyamán pl.: circulus, Kreis, kerület, karika, kerék, kerekded, körvonal.

Keresztessy Mária 1936-ig volt tanársegéd, utána férjhez ment, gyereke született. 1946-tól tanított különböző debreceni gimnáziumokban (Ref. Leánygimnázium, Svetits, Csokonai, Kossuth Gimnázium).

Tanári munkáját jó szakmai felkészülés és alaposág jellemezte. Megértő és türelmes volt tanítványaival szemben. Érdekelte a matematika tanításának a javítása. Írt módszertani cikkeket és részt vett a Pedagógus Újító Mozgalomban. Bekapcsolódott a Matematika Tanításában megjelenő feladatok megoldó versenyébe.⁵⁸

A *Hajdúnánási Ref. Gimnázium tanárai* közül Lengyel Endre nevét említem meg. Lengyel Endre kiváló tanár volt, akinek tanítási módszerei egyéniek és igen korszerűek voltak.⁵⁹ Publikációs tevékenysége a matematika tanításával kapcsolatos.

A *Hajdúböszörményi Ref. Bocskai Gimnázium matematikatanárai* közül Nikodémusz Antalt emelem ki. Ragyogó tehetségű, nagy tudású és az ifjúságra mély hatást gyakorló tanár volt.⁶⁰ Kár, hogy doktori disszertációjának elkészítéséről lemondott.⁶¹

54 Morvay Ferenc tulajdona.

55 Morvay Ferenc hagyatéka az ATOMKI könyvtárában.

56 JATE Rektori Hivatalának iratai 1974.

57 *Keresztessy Mária: A magyar matematikai műnyelv története.* Db., 1935.

58 *Matematikai Kirándulás: mérés a szabadban.* Köznevelés 1951. Feladatmegoldások a Matematika Tanításában 1955/56. Táblai ellipszográf. Pedagógus újítás 1954.

59 HBmL VIII. 61/a, 5—8. Hajdúnánási Gimn. Ért. 1902—1942.

60 HBmL VIII. 54/a, 6—11. Hajdúböszörményi Ref. Gimn. Ért. 1892—1949.

61. Dávid Lajos levele Nikodémusz Antalhoz. Db., 1933. jún. 9. (a család tulajdonában)

Scholarly and Well-known teachers of mathematics in Debrecen and in Hajdu-Bihar county
Mrs. Sándor Kántor

On the basis of original sources and archive materials the paper describes the scholarly and famous well-known teachers of mathematics in the secondary schools of Hajdu county from the beginning of teaching mathematics as a special subject to the nationalization of schools following the liberation of Hungary (1850–1948).

The activities of the teachers of mathematics from the following schools are discussed:

— teachers of the original *Grammar-school of the College*, József Tóth, Sándor Karai, István Jakucs, Dr. Béla Vekerdi, Dr. István Mester, Dr. András Rapcsák.

— teachers of the "*Fazekas*": *Secondary-school and Grammarschool* Dr. József Kürschák, Béla Kronstein (Horvay), József Lakner, Sándor Telkes, György Barra, Dr. Lajos Tóth, Dr. László Gyarmathi, Dr. Béla Barna.

— teachers of the *Piarist Grammar-school*: Dr. Béla Lóky, Dr. István Vajnóczky, János Pogány, Dr. Béla Gyires

— teacher from the Jewish Grammar-school; Emánuel Sebök

— teacher from the "*Dóczi*" *Grammar-school for girls*: Dr. István Batta, Ferenc Morvay, Mrs. Dr. Lajos Tóth.

The names of Endre Lengyel from the Protestant Grammar-school of Hajdunánás and of Antal Nikodémusz from the Protestant Grammar-school of Hajduböszörmény are also mentioned.

Moreover a numerical summarization of the teachers' scientific and creative activities has also been compiled.

Ученые и знаменитые преподаватели математики в Дебрецене и области
Кантор Шандорне

В этой статье, опираясь на материалы подлинных источников и архивов, показаны ученые и выдающиеся преподаватели математики области Хайду из числа преподавателей математики средних школ, начиная с момента начала преподавания математики до национализации школ после освобождения (1850—1948 годы). Из области описывается работа преподавателей математики следующих школ:

— из старинной *Коллегиальной Гимназии* преподаватели Йожеф Тот, Шандор Карай, Иштван Якуч, д-р. Бэла Векерди, д-р. Иштван Мештер, д-р. Андраш Рапчак,

— из *Реальной школы и гимназии им. Фазекаша* преподаватели д-р. Йожеф Кюршак, Бэла Кронштейн (Хорвай), Йожеф Лакнер, Шандор Телкеш, Дьёрдь Барра, д-р. Лайош Тот, д-р. Ласло Дьярмати, д-р. Бэла Барна,

— из *Гимназии пиаристов* преподаватели д-р. Бэла Локи, д-р. Иштван Вайночки, Янош Погань, д-р. Бэла Дьиреш,

— из *Еврейской гимназии* преподаватель Эмануэль Шебёк,

— из *Женской гимназии им. Доци* преподаватели д-р. Иштван Батта, Ференц Морвай, д-р. Тот Лайошне.

Упомянуты Эндрэ Лендбел из Хайдунаанашской Реформатской Гимназии и Антал Никодемус из Хайдубёсёрменской Реформатской Гимназии.

Помимо этого подведено конкретное обобщение о научной и созидательной работе преподавателей математики.